

БІРІНШІ
БӨЛІМҚАЗАҚСТАН СОҒЫСТАН КЕЙІНГІ ЖЫЛДАРДА
(1946–1953 ЖЫЛДАР)§1. Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақ КСР-інің
әлеуметтік-экономикалық дамуы

Зерттеу сұрагы: Ұлы Отан соғысынан кейін қазақстандықтардың өмірі қалай өзгерді?

Бұл сабакта:

Демографиялық өзгерістердің себеп-салдарлық байланысын талдау арқылы дайекті қорытынды жасаймыз.

Кенес үкіметі кезіндегі ауылшаруашылығында орын алған өзгерістерге баға береміз.

Өнеркәсіптің ахуалын анықтай, қорытынды жасаймыз.

Уақыт сыйығы

1946 жыл	1947 жыл	1948 жыл	1949 жыл	1950 жыл	1951–1952 жылдар	1952 жыл	1953 жыл
Төртінші бесжылдық жоспардың басталуы	Ақша реформасы	Республика ауылдарының электролендірілуі	Семей ядролық полигонында алғашқы сыйнақ	Мойынты – Шүтемір жол тармагы салынды	Малбасының шығыны көп болды	Тарихшы галым Е. Бекмахановты сот алқасы 25 жылға соттады	Сталиннің қайтыс болуы

Tірек сөздер:

Қазақша	Ағылшынша
Аграрлық дағдарыс	Agrarian crisis
Бесжылдық жоспар	Five-year plan
Реформа	Reform
Машина-трактор станциялары	Machine-tractor station
Демография	Demography
Көші-қон	Migration

Аграрлық дагдарыс – ауылшаруашылығындағы өнімді артық ендируден немесе кем өндіруден туындайтын дагдарыс.

Бесжылдық, бесжылдық жоспар – Кеңес өкіметінің 1928 жылдан бастап, КСРО-ның әлеуметтік-экономикалық дамуын межелеген мерзімді жоспарларының жалпылама атауы.

Реформа – өмір сүріп отырган әлеуметтік құрылым негіздерін жоймай, қоғамның, өмірдің кейбір жағын жетілдіру, дамыту мақсатында қайта өзгерту.

МТС – машина-трактор станциялары.

Демография – белгілі бір халықтың, ұлттың, ұлыстың, этникалық топтың санын, құрамы мен құрылымын, аумаққа бөлінуін, өсу не кему динамикасын қоғамдық-тарихи жағдайлармен байланыстырып зерттейтін әлеуметтік ғылым саласы.

Көші-қон – адамдардың қандай да бір аумақтардың шегарасынан етіп, ұзақ уақытқа немесе біржолата қоныс тебу үдерісі.

Соғыстан кейінгі жылдардағы Қазақстандағы демографиялық ахуал мен әлеуметтік жағдай. Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдары халықтың әлеуметтік тұрмыс жағдайы төмен дөрежеде болды. 1947 жылы желтоқсанда карточкалық жүйе мен республика еңбекшілерін азық-түлікпен және өнеркәсіп тауарларымен мөлшерлі қамтамасыз ету жоғылды. Төлемдік құнын арттыру үшін елімізде ақша реформасы жүргізілді. Азық-түліктің негізгі түрлері – нан мен ұннан жасалынатын тағамдарға, етке, өнеркәсіп тауарларына деген баға төмендетілді. Алайда кеңес адамдарының өмірлік қажеттіліктерін қанагаттандыру көбінесе жасанды сипатта еді. 50-жылдардың басында колхозшылар жұмышы мен қызметшілердің жалақысынан төрт есе аз алды.

Үкімет жүргізген азық-түлік өнімдерін төмен бағамен сатып алу саясаты ауыл еңбекшілері тұрмыс жағдайларының көтерілуіне қолайлы жағдай жасай алмады. 1946 жылы КСРО-ның бірқатар аудандарын ашаршылық жайлады. Нан, ет, сут өнімдері жетіспеді. Адамдар азық-түлік тапшылығынан зардал шекті. Бірақ

Интеграция:

География пәні бойынша металлургия, қара металлургия, технология, қаракөл, селекция тақырыптарымен байланыстыру.

Есіңе түсір!

Қазақстандағы 1920–1930 жылдардағы индустріяландыру, ұжымдастыру, Қазақстанға КСРО халықтарының депортациясы.

Есіңе түсір!

Қазақстанда қай кезеңдерде демографиялық дағдарыстар болды? Оның себептері мен салдары қандай еді?

бұл елден мұқият жасырылды. Соғыстан кейінгі экономикалық саясаттың басты қағидасы – ауыр өнеркәсіптің біржакты қарқынды дамуы болыш қала берді. Материалдық қажеттіліктерді қанагаттандыру соғыстан бұрынғы жылдар-дағыдай екінші кезекке ығыстырылды.

1939–1959 жылдар аралығында Қазақстанда демографиялық дағдарыс орын алды. Республиканың үлттық құрамындағы қазақтардың үлесі азайып, 30%-ды ғана құрады. Бұл өте төменгі демографиялық көрсеткіш еді.

**1939 және 1959 жылдардағы халық санагы бойынша
Қазақстанның этникалық құрамы**

	1939 жыл	%	1959 жыл	%
Барлық тұрғындар	6 151 102	100	9 294 741	100
Қазақтар	2 327 600	37,84	2 787 309	29,99
Орыстар	2 458 600	39,97	3 972 042	42,73
Украиндықтар	658 300	10,70	761 432	8,19
Немістер	96 400	1,57	660 000	7,10
Татарлар	108 100	1,76	191 680	2,06
Өзбектер	206 000	3,35	135 932	1,46
Корейлер	96 400	1,57	74 000	0,80
Үйғырлар	35 400	0,58	60 000	0,65
Басқа үлттар	164 302	2,67	652 346	7,02

*Кестені демографиялық деректер негізінде құрастырган
Сатанов А. Б.*

1950 жылдардан бастап Қазақстанда халықтың 1931–1933 жылдардағы ашаршылық пен Ұлы Отан соғысы нәтижесінде төмendet кеткен саны мен табиғи өсімін арттыру мақсатында бірқатар өлеуметтік іс-шаралар жүргізілді:

1. Онжылдық білім енгізілді.
2. Жалақы мөлшері өсті.

3. Ауруханалар салынды.
4. Тұрғын үйлер салу қолға алынды.
5. Балалы әйелдерге берілетін жәрдемақы артты.
6. Халықтың барлық әлеуметтік тобына тегін дәрігерлік көмек көрсетілетін болды.

Міне, осы жағдайлар 1960–1962 жылдары Қазақстандағы «демографиялық жарылысқа» мүмкіндік жасады. Қазақстан бойынша 50-жылдардың соңы мен 60-жылдардың бас кезінде бала туу көрсеткіші одақтық орташа көрсеткіштен жоғары болды.

Қызықты дерек

Ақша реформасына ақша жүйесінің толық немесе ішінара өзгеруі, ақшаның бір түрінен екіншісіне, жаңа түріне ауыстырылуы жатады. 1960 жылғы ақша реформасында 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100 сомдық ақша билеттері және 1, 2, 3, 5, 10, 15, 20 тыындар, сондай-ақ 50 тыындық және 1 сомдық құміс ақша шығарылды. Ақша реформасы экономикалық саясатты жүзеге асыру мақсатында жүргізіледі.

1921 жылдың наурызында Қазақ КСР-і Халық Комиссарлары Кеңесінің Азаматтық хал актілері жазбаларының органын құру туралы тарихи шешімі қабылданып, азаматтық хал актілерін тіркеу (ары қарай – АХАЖ) органдары құрылған болатын.

Азаматтық хал актілерін жазу органы құрылmas бурын, оның міндетін еліміздегі мешіттер мен шіркеулер орынданап келген. Кейін үкімет бұл істі заңдастырып, арнайы мемлекеттік бөлімдерге жүктеді.

Соғыстан кейінгі бірқатар іс-шаралардың нәтижесінде:

- ◊ халық жалакысы мен табыстарын жаңа ақшамен алды;
- ◊ халықты карточкамен жабдықтау жойылды;
- ◊ мемлекеттік бөлшек сауда ашық жүргізілді;
- ◊ азық-түлік бағасы төмендеді.

Сұрақтар

1. Қазақстан халқының қазіргі құрылымы қалай қалыптасты?
2. 1939–1959 жылдар аралығында Қазақстандағы экономикалық және әлеуметтік үдерістердің халықтың құрамына тигізген өсері мен демографиялық нәтижелері қандай?

3. Соғыстан кейінгі жылдары неліктен ауыр өнеркәсіпті дамытуға ерекше мән берілді?

4. 1939–1959 жылдары жүргізілген үкімет саясаты демографиялық үдеріске қалай ықпал етті?

Ойталқы

1. Соғыстан кейінгі кезеңде халықтың білім деңгейін, медициналық қызмет көрсету ісін жетілдіру, әлеуметтік жағдайды жақсарту, әл-ауқатын көтеру және т.б. мақсатта қандай шаралар жасалды?
2. Еңбекшілердің еңбек және тұрмыс жағдайларын жетілдіру бағытындағы сол шаралардан үлгі боларлық тәжірибе бар ма?
3. Демократиялық, ұлттық, зايырлы және құқықтық мемлекетіміздің озық демографиялық саясат жүргізуі үшін XX ғасырдың демографиялық ахуалтынысына талдау жасау қаншалықты қажет?

Мәтіндік тапсырма

1939–1959 жылдар санақтарымен межеленетін саяси, экономикалық және әлеуметтік іс-шаралар негізінде Қазақстан халқының этнодемографиялық даму үдерістері анықталды. Бұл жылдардағы Қазақстан тұрғындарының әлеуметтік, ұлттық құрылымындағы басты өзгерістер мен даму ерекшеліктері үш кезеңге беліп қарастырылады: 1939 жыл – 1941 жылғы маусым – Ұлы Отан соғысы қарсаңы; 1941 жылғы маусым – 1945 жыл – Ұлы Отан соғысы жылдары; 1945–1959 жылдар – соғыстан кейінгі жылдар.

1991 жылы Қазақстан мемлекеттік статистика комитеті 1939–1989 жылдар аралығындағы Бүкілодақтық халық санақтарының негізгі көрсеткіштері туралы жинақ шығарды. Бұл жинақта 1939 жылғы санақ бойынша Қазақстан халқының жалпы саны, қала мен ауыл тұрғындарының саны, жыныстық құрамы, республика халқының ұлттық құрамы, оның пайыздық көрсеткіштері қамтылды. Алайда соғыстан кейінгі жылдардағы деректер үстіртін мағлұматтар береді. Себебі жергілікті жерлерде табиғи қозғалыс деректерін есепке алу ісіне салғырттықпен қараган. Ауылдарда бірнеше айлар бойы тугандар мен өлгендер тіркелмей қалатын, ал азаматтық хал актілерін тіркейтін мекемелер үзақ уақытқа дейін жабық болатын. Мысалы, 1955 жылғы мәлімет бойынша Ақмола облысында қазан-қараша айларында туған 1 391 адамның 55-і гана

тіркелген. Ал аудандардың паспорт пен АХАЖ белімдері қызметкері болмағандықтан, 4–5 айлап жабық тұратын. Жергілікті тұрғындар жайлы мәліметтер өз кезінде тіркелмеди. Бұндай оқиғалар республика бойынша кездесетін. 1940–1970 жылдар ара-лығындағы статистикалық басылымдарда тугандар мен өлгендердің 1 000 адамға шаққандағы табиғи өлім, неке мен ажырасу сандарынан өзге мағлumat жоқ. Тек кейінгі санақтарда гана толық есеп жүре бастады. 1989 жылғы және кейінгі санақтарда туу айлары, үлттары, анасының жасы, өлген айел-ерлердің жас мөлшері, бала өлімі, өлім-жітім себептері айтылады.

?! Сұрақтар

- Мәтінде Қазақстандағы демографиялық өзгерістер қандай кезеңдерге белінгенін анықтаңдар. Неліктен осы кезеңдерге толтастырылды?
- Мәтінде сипатталған кезеңдегі азаматтық хал актілерін тіркеу мекемелері қызметінің салғырттығы демографиялық деректерге қалай өсер етті?

Соғыстан кейінгі жылдардағы ауылшаруашылығының дамуы. Соғыстан кейінгі бірінші жыл ауылшаруашылығы үшін аса қын болды. Оған бірқатар жағдайлар өсер етіп, ауылшаруашылығында төменде аталған кемшіліктер орын алды.

А кестесі

Ауылшаруашылығындағы ауыр жағдайға талдау жургізген ел басшылығы шаруашылық пен партия органдарын колхоз, совхоздарға қатысты кемшіліктерді жоюға міндеттеді.

В кестесі

Ауылшаруашылығындағы кемшіліктерді шешу үшін ел басшылығының атқарған іс-шаралары		
1949 жылға қарай Қазақстанның колхоздарына түрлі үйимдардың 214 млн сом қарызы қайтарылды	Көп мал, техника, 540 мыңға жуық заңсыз тартып алынған жер қайтарылған берілді	Әкімшілік-шаруашылық басқару аппараты елеулі түрде қысқарды
Ауылшаруашылығының материалдық-техникалық жабдықталуына қаржы белінді	Колхоздар мен совхоздарға қызмет көрсетуге тиіс машина-трактор станцияларын (МТС) техникамен жабдықтауға үлкен көмек көрсетілді	Ауылшаруашылығы мамандарын даярлау және қайта даярлаудың жүйесі жолға қойылды
Ойталқы А мен В кестелерін салыстыра отырып, ауылшаруашылығында қандай кемшіліктер шешімін тапты және шешімін таппаганын талқыланадар.	Төртінші бесжылдықтың соңына қарай республика МТС-тары күшейіп, колхоздардың 95%-ына қызмет көрсетті. МТС техникасы негұрлым тиімді пайдаланыла бастады. Өнім өндіруді арттыру үшін ұсақ колхоздар ірі колхоздарға біріктірілді. Егін, мал өнімдері бойынша белгіленген жоспарды асыра орындау үшін қосымша төлемдер енгізілді. Қабылданған іс-шаралар ауылшаруашылығының жағдайын біршама жақсартты. Соған қарамастан, үкімет қабылдаган іс-шаралар ойдағыдай нәтиже бермеді. Алайда бесінші бесжылдық (1951–1955 жылдар) кезеңіндегі рес	

публика ауылшаруашылығының даму барысы, колхоздар мен совхоздарды соңғы үлгідегі жаңа техникамен жабдықтау МТС рөлінің төмендеуіне алыш келді. Шаруашылықтар енді өнімділігі жоғары техниканы сатып алатын және қолданатын болды. Ел Үкіметінің қауулысы бойынша МТС-тар қайта үйымдастырылып, жәндеу-техникалық станцияларға айналды, ал ауылшаруашылық техникасы колхоздарға сатылды. Кейіннен жәндеу-техникалық станциялар да жойылып, олардың міндеттері республикада жаңа құрылған «Казсельхозтехника» өндірістік-техникалық жабдықтау бірлестігіне жүктелді.

Малшаруашылығының жағдайы. Қазақстан ежелгі кезден-ақ малшаруашылығын дамытуға қолайлы өлке еді. Бірақ үкіметтің ауылшаруашылығында дұрыс ойластырылмаған шаралары оған кері өсерін тигізді. Күштеп тақылған кеңестік өзгерістер малшаруашылығын тоқырауға ұшыратты. Оған мына төмендегі себептер де кері өсер етті.

Малшаруашылығының жағдайы ауыр күйінде қала берді. Құштеп жүргізілген ұжымдастырудың жағымсыз салдарлары өлі де болса қолайсыз әсер етті. 1951–1952 жылдары республикада мал басының шығыны көп болды. Малшаруашылығындағы жұмыстың ауырталығы мен қындықтарын шопандар көрді. Олар өте ауыр жағдайларда жұмыс істеді, көптеген өркениет жетістіктерінен қол үзді, соған қарамастан еңбекте үлкен табыстарға қол жеткізді. Бұл жылдары Жамбыл облысы Мойынқұм ауданы Айдарлы ауылының шопаны Жазылбек Қуанышбаевтың есімі танымал болды. Бригадада жүйелі селекциялық жұмыстар жүргізу арқылы ол жүннің және қаракөл елтірісінің сапасын елеулі түрде көтере алды. Оның қаракөлі халықаралық көрмелер мен жәрменкелерде көрсетілді. Дели, Бухарест, Познань және Нью-Йорк аукциондарына қойылды. Ерен еңбегі мен аса көрнекті табыстары үшін ол 1958 жылы екінші рет елдің жоғары марапаты «Орақ және балға» алтын медалімен марапатталды. Қазақстандықтар қажырлы еңбектерімен ауылшаруашылығын дамытуға елеулі үлес қости. Ы. Жақаев, Ш. Берсиеv, Н. Алдабергенов, Н. Головацкий, Я. Геринг т.б. ауыл еңбекшілері Социалистік Еңбек Ері деген атаққа ие болды.

Ауылшаруашылығын басқарудың әміршіл-әкімшіл жүйесі. Республиканың ауылшаруашылығы бүкіл КСРО-ның ауылшаруашылығы сияқты халық сұранысын қанағаттандыра алмады. Бұган колхоздарды, жалпы ауылшаруашылығын басқарудың әміршіл-әкімшіл жүйесі себеп болды. Жоғарыдан жоспарлау, бюрократиялық аппараттың күш көрсетуі өндірушіні өндіріс құралдарынан да, еңбек нәтижелерінен де шеттетті. Колхозшыларда төлкүжат болмады. Олардың есебі селолық кеңестер жасаған тізімдер арқылы ғана жүргізілді. Бұл ауыл еңбеккерлерінің мекенжайын еркін өзгертуіне мүмкіндік бермеді. Олар заңды түрде колхозға байланды, басыбайлы шаруалар сипатында болды. Ауыл еңбекшілері барлық қыншылықтарға, бұра тарту мен жаңсақ есептерге қарамастан елді қолдарынан келгенше азық-түлікпен қамтамасыз ете берді. Соғыстан кейінгі реформалар қалыптасқан шаруашылық жүргізу құрылымының негіздеріне әсер етпеді, әміршіл-әкімшіл жүйе өлі де үстемдік етуін жалғастыра түсті.

Тұлғалар туралы қосымша мәліметтер

Жақаев Ыбырай (1891–1981) – әйгілі күріш өсіруші. Ы. Жақаевтың звеносы күріш егісінің әр гектарынан 80–90 ц өнім алды.

Берсиев Шығанақ (1881–1944) – әйгілі тары өсіруші. Шөлейтті аймақтың қолайсыз ауа райына қарамастан, 1940 жылы тарының әр гектарынан 155,8 ц, 1941 жылы 165 ц, 1943 жылы 201 ц өнім жинады.

Алдабергенов Нұрмолда (1906–1967) – ауылшаруашылығын үйымдастырушы, қогам қайраткері. Ол басқарған үжымшар еңбеккерлері қант қызылшасының әр гектарынан 365 ц, астықтың әр гектарынан 13,7 ц өнім жинады. Мал тұқымын асылдандыру ісіне ғылыми жаңалықтар мен озат тәжірибелі енгізді.

Головацкий Николай Никитич (1912–1995) – Қазақстанда ауылшаруашылығы өндірісін жаңашыл үйымдастырушы. Ол басшылық еткен үжымшар жыл сайын мемлекетке 100 мың ц-ден астам жүгері тұқымын өткізіп отырды, орта есеппен әр гектардан 55 ц астық жинады.

Геринг Яков Германович (1932–1984) – ауылшаруашылығы маманы. Оның басшылығымен үжымшар алдыңғы қатарлы, экономикасы мықты шаруашылыққа айналды. Суармалы егіншілік пен мал өндіруден жоғары жетістіктерге жетті.

1-тапсырма. Төменде берілген сұрақтарды сыныптастарыңмен бірге талқыландар.

1. Ауылшаруашылығында қандай мәселелер болды?
2. Үкімет мәселелерді қалай шешті?
3. Мәселелер неге шешілмеді?

2-тапсырма. Деректерді пайдаланып, малшаруашылығындағы кемшіліктерді шешуге өз пікірлерінді білдіріндер.

А дерегі

...1946 жылы Қазақстанда бір колхоздың беретін кірісі 143 мың рубльді, ал 1950 жылы 170 мыңға жуық рубльді құрады (сол кездегі бағамен). Сондықтан ауыл тұрғындарының орташа жалақысы 1950 жылы өрең-әрең 40 рубльге жуықтады. Ал жалақыны өнімдей төлеуге келетін болсак, колхоздардың 60 пайзы

гана бір еңбек күніне 1 кг-дай бидай алды, ал қалғандарына одан да төмен төледі. Колхозшы отбасының барлық мүшелері табысын қосқанда колхоз табысынан алар үлесі азын-аулақ еді. Ол ақшалай табыстың 20%-ын және астық кірісінің 38%-ын ғана құрады.

Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010, 530-бет.

В дерегі

Төртінші бесжылдықтың соына қарай республика МТС-тары колхоздардың 95%-ына қызмет көрсетті, ал бұл көрсеткіш 1946 жылы 76% ғана болған еді.

Аяған Б. F., Шәймерденова М. Ж. Қазақстан тарихы (ХХ ғасырдың басынан бүгінгі күнге дейін) 9-сыныпқа арналған оқулық. – Алматы: «Атамұра», 2013, 204-бет.

С дерегі

Қазақстандағы колхоздардың саны 6 737-ден (1945 жыл) 2 047-ге (1952 жыл) дейін қысқарды.

Бұл да сонда, 204-бет.

3-тапсырма. 1928 жылдан кейінгі мал басы санының өсуіне қандай жағдай әсер етті?

Д дерегі

1951 жылды елімізде ірі қараның саны – 4,5 млн, жылқы – 1,5 млн, түйе 127 мың болды. Тек қой басының саны ғана 1951 жылды өсімталдығының арқасында 1928 жылғы деңгейге, 18 млн 36 мыңға жетті.

Iрі қара	Жылқы	Түйе	Қой
4 500 000	1 500 000	127 000	18 036 000

Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 4-том. – Алматы: «Атамұра», 2010, 528-бет.

4-тапсырма. Соғыстан кейінгі кезеңде ауылшаруашылығы қалай да-мыды? Өз жауаптарың бойынша деректер мен дәлелдер келтіріңдер.

Республиканың индустриялық даму ерекшеліктері. 1946 жылы наурызда КСРО Жоғарғы Кенесінің бірінші сессиясында

«КСРО халықшаруашылығын қайта қалпына келтірудің және дамытудың 1946–1950 жылдарға арналған төртінші бесжылдық жоспары туралы» Заң қабылданды. Жоспардың мақсаты – халықшаруашылығын қалпына келтіру және одан әрі дамыту. Оnda елеулі қаржыны республиканың ауыр өнеркәсібін дамытуға, жаңа теміржол желілерін салуға, ауылшаруашылық дақылдарының өнімділігін арттыруға жұмсау қарастырылды. Өсіреле ауыр өнеркәсіпті дамытуға басымдық берілді. Соғыстан кейінгі құрылыштың болашағы, жақсы өмірге деген үміт республика еңбекшілерін мемлекет жоспарын орындауға рухтандырды.

КСРО Жоғарғы Кеңесінің сессиясы қабылданған демобилизация туралы Заңдан (1945 ж.) кейін миллиондаған жауынгер бейбіт тіршілікке қайта оралды. Демобилизациямен қатар, кеңес басшылығы кеңестік азаматтарды жұмысқа орналастыру, әскери өндірісті шаруашылық мақсаттағы өнім шыгаруға бейімдеу секілді күрделі жұмыстар жүргізді. 1946 жылға қарай зауыттар мен фабрикалар қайта жандана бастады, өнеркәсіп орындары іске қосылды. Ауылдар көркейіп, соғыс өткен аумақтағы күйрекен қалалар қирандыдан тазартылды.

Төртінші бесжылдық кезінде жүргізілген іс-шаралар:

1. Басқару органдарын қайта құру басталды.
  2. Халық комиссариаттарының мақсаттары мен міндеттеріне өзгерістер енгізілді.
  3. Мемлекеттік Қорғаныс комитеті таратылды.
  4. Мекемелерде 8 сағаттық жұмыс күні қайта қалпына келтірілді.
  5. Уақытынан артық жұмыс істеу жойылды.
  6. Экономиканы бейбіт жолға көшіру жоспары белгіленіп, ол жүзеге асырыла бастады. Мысалы, Алматыда Киров атындағы ауыр машина жасау зауыты бейбіт өнім шыгаруға кірісті. Кезінде елдің еуропалық бөлігінен көшіп келген көптеген жұмысшылар Қазақстан жерінде қалуға ынта білдірді.
- Зауыттар мен кәсіпорындар, өндіріс салалары арасында социалистік жарыс үйімдастырылды. Қарағанды көмір бассейнінің кеншілері еңбекте қомақты табыстарға қол жеткізді. Бұл жылдары еңбектің озық тәсілдерін насхаттау, тәжірибе алмасу, ерекше көзге түскендерді марапаттау кең құлаш жайды.

Жоспарды орындаудың, үлкен жетістіктерге жетудің жолдары қоғамдық жиындарда жиі-жіе талқыланды. Адамдар болашаққа, Компартияға сеніммен қарады. 1946–1950 жылдары еңбекшілердің күш-жігері, қажырлы қайрат көрсетуінің арқасында республикада болат прокаты, қара және тұсті металлургия, тау-кен, көмір өнеркәсібіне арналған жасанды талшық өндіру жолға қойылды. Осы жылдары қара металлургия өндірісінен дамыды. Теміртау металлургиялық зауытында қосымша үш цех және екі мартен пеші, Ақтөбеде ферроқорытпа зауытының үшінші кезегі іске қосылды. 1947 жылы Өскемен қорғасын-мырыш комбинаты алғаш рет мырыш шығарды. Балқаш мыс қорыту зауытының қуатын арттыру жұмыстары жалғастырылды. Республикада көмір өндіру қарқынды дамыды. 1954 жылдан Екібастұз бассейнінің қалың қабаттарынан көмір өндіріле бастады. Республиканың батысында жаңа мұнай кәсіпшіліктері іске қосылды. Мәселен, Мұнайлы, Ембі бассейндерін және басқа да кәсіпшіліктерді өндіріске қосу арқылы 1950 жылы мұнай өндіруді соғысқа дейінгі деңгеймен салыстырганда 52%-га арттыруға мүмкіндік туды.

Осы кезеңде жеңіл және тамақ өнеркәсібі дамыды. Тамақ өнеркәсібінде 60-жылдардың соңына қарай 40-тан астам жаңа кәсіпорын салынып, іске қосылды. Дегенмен де тамақ өнеркәсібінің үлесі жалпы өнеркәсіп өндірісінің 17%-ын ғана қамтыды. Бұл сала одан әрі жетілдіре түсуді қажет етті. 1950 жылдары қайта жабдықталған Семейдегі май зауыты, Петропавлдагы «Комсомол» тігін фабрикасы өнім бере бастады, Жамбыл (қазіргі Тараз), Қызылорда, Павлодардагы тері зауыттарының қурылышы аяқталды. Бұл жылдары Қазақстанның қуатты ауыр өнеркәсіп базасы құрылды. Жұмысшылардың ішінде ерекше көзге түскендері жогарғы еңбек марапаттарына ие болды. Атақты кеңшілер *Т. Құзембаев, Ж. Әбдирахманов, П. Акулов* Социалистік Еңбек Ері деген жоғары атақ алды.

Жұмысшы күшінің дамуы. Қазақстандагы экономикалық дамудың қарқыны жұмысшы табының жаңа мамандарын даярлауды талап етті. Еңбек резервтерінің жүйесі бесжылдық ішінде ел экономикасына аса қажетті мамандықты менгерген 50 мың жұмысшы даярлады. Алайда мамандар даярлаудың бұл жүйесі өсіп келе жатқан қажеттіліктерді қанағаттандыра алмады. Жұмысшылар қатары республикадан тыс жерлерден келгендер есебінен толығып

отырды. Бұл құбылыс, әсіресе Қарағанды көмір бассейні, Шымкент, Жамбыл, Ақмола және Алматы кәсіпорындарында байқалды. Республиканың экономикалық өміріндегі өзгерістер маманданған жұмысшылар қатарының артуына алып келді. Қасіби жұмысшылар үлкен қалалардағы ірі кәсіпорындарда еңбек етті.

Көлік және байланыс жүйесінің дамуы. Экономиканың қарқынды есүі көлік және байланыс жүйесін қатар дамытуды талап етті. Қазақстандағы ауыр өнеркәсіптің дамуы өз кезегінде көлік жүйесінің кеңеje түсуіне ықпал етті. 1950 жылы ұзындығы 483 км Мойынты-Шу теміржол тармағы салынды. Солтүстіктен оңтүстікке қарай Трансқазақстан магистралін салу жұмыстары жүргізілді. Жамбыл-Шолактау теміржол желісімен пойыздар журе бастады.

1949 жылдың көктемінде қарай Алматыда елдің 56 қаласымен байланыстырган автоматтық телефон станциясы жұмыс істей бастады. Радио хабарын тарататын станциялар саны 1940 жылмен салыстырганда екі еседей артты. Құрылыш жұмыстарының ауқымды көлемі, түсті және қара металлургияның, машина жасау мен отын өнеркәсібінің жоғары қарқынмен дамуы Қазақстандағы энергетикалық база дамуының объективті негізі болды. Қарағанды металлургия комбинаты тек республиканың ғана емес, сондай-ақ Сібір, Орал, Орталық Азияны да металмен қамтамасыз ету базасына айналды.

Сұрақтар

- Соғыстан кейінгі кезеңде Қазақстанда теміржолдар салынуының себебі неде?
- Неліктен соғыстан кейінгі жылдары өндіруші кәсіпорындар көп салынды?
- Соғыстан кейінгі кезеңдегі өміршіл-әкімшіл жүйе саясатының зардаптары қоғамда қалай көрініс тапты?

5-тапсырма. Берілген кестеге қарап, бесжылдық жоспардың қалай жүзеге асырылғаны жөнінде бір-біріңе сұрақтар қойындар.

КСРО халықшаруашылығын қайта қалпына келтірудің және дамытудың 1946–1950 жылдарға арналған төртінші бесжылдық жоспары		
Ауыр өнеркәсіпті дамыту	Жаңа теміржол желілерін салу	Ауылшаруашылығы өнімділігін арттыру

6-тапсырма. Талдау. Жазбаша жұмыс. Ақпарат іздеу. Топтық жұмыс.

Өнеркәсіпте болран өзгерістерді сала-сала анықтаңдар.

Қара металлургия	Тұсті металлургия	Тау-кен және көмір өнеркәсібі	Отын энергетикасы	Женіл өнеркәсіп	Тамақ өнеркәсібі	Көлік және байланыс жүйесі	Энергетика

7-тапсырма. Жұптық жұмыс. Сыныптастыңмен талқыла.

«Енбек ресурстарын дамыту саласының жағымды және жағымсыз жағы».

8-тапсырма. Кестені толтырындар.

Ұлы Отан соғысынан кейінгі Қазақстан экономикасы дамуының жағымды жағы	Ұлы Отан соғысынан кейінгі Қазақстан экономикасы дамуының жағымсыз жағы
1.	1.
2.	2.
3.	3.
Экономиканы дамытудың басым бағыттарын атаңдар. Неге оған ерекше көңіл бөлінгенін түсіндіріңдер.	

§2. Қазақстандағы әскери-өнеркәсіп кешенінің қалыптасуы

Зерттеу сұрагы: Неліктен Қазақстан ядролық сыйнақтар алаңына айналды?

Бұл сабакта:

Қоғамдық-саяси өмірдің ерекшеліктерін түсіндіреміз және өзіндік талдау жасаймыз.

ХХ ғасырдың екінші жартысындағы әскери-өнеркәсіп кешендерінің Қазақстанға тигізген зардалтарын талдаймыз.

